

Hetedik díjazott

A SZENT ISTVÁN TÁRSULT

szellemi életünkben végzett szolgálata
MAGYAR ÖRÖKSÉG

Az 1825-ös pozsonyi országgyűlést követő reformkor gyökeres változást hozott hazánk életében társadalmi, politikai és gazdasági téren, s emellett kultúrtörténetünknek is a legdinamikusabb időszaka ez a közel három évtized. Ekkor emelkedett rangját megillető helyre a magyar nemesség és értelmiség körében anyanyelvünk, ekkor alakult a Magyar Tudományos Akadémia, ekkor kezdte publicisztikai tevékenységét Kossuth Lajos, szépirodalmunkban ekkor lépett színre Petőfi Sándor, az ifjú Jókai Mór...és ekkor alakult a Szent István Társulat, hazánk legrégebbi könyvkiadója. A nagy múltú intézmény azóta átélte és túlélte két világháborút, több forradalmat és rendszerváltozást, s a békeévekben számtalan általános gazdasági válságot, melyek egyenként is tucatnyi hasonló intézményt tüntettek el a történelem süllyesztőjében. Tagjai és pártolói sorában olyan személyek tevékenykedtek, mint Eötvös József, Deák Ferenc, Ybl Miklós, Semmelweis Ignác vagy az újabb korban Mindszenty József.

A Szent István Társulat története 1844-ig nyúlik vissza. Fogarasy Mihály nagyváradi kanonok a *Religio és Nevelés* c. folyóirat decemberi számában ekkor teszi közzé nagyszabású tanulmányát egy nevelési és fölvilágosító könyvek kiadására alakítandó társulat ügyében. Kezdeményezését először viszonylagos érdektelenség fogadja, ám ő nem törődik bele a sikertelenségbe. Kitartó szervező munkája nyomán 1847 májusában egyházi és világi személyek részvételével elvben megalakul a *Jó és Olcsó Könyvkiadó Társulat*, melynek alapszabályát haladéktalanul benyújtják a budai helytartótanácsnak engedélyezés végett. Az illetékes állami hatóságok azonban gyanakodva tekintenek az új társulatra, amely - túl a vallásos hit elmélyítésén - olcsó magyar nyelvű könyvekkel, újságokkal akarja a magyar nép széles tömegeinek műveltségét emelni, nemzettudatát növelni, hazájához való ragaszkodását erősíteni. Az engedély így egyre késik...

1848. április 11-én hivatalba lép az első magyar felelős minisztérium, és V. Ferdinánd szentesíti az áprilisi törvényeket, amelyek megszüntetik a cenzúrát, és kiterjesztik a sajtószabadságot. Ennek nyomán Fogarasy Mihály hosszú várakozás után így nyithatja meg kézírásával a társulat alakuló jegyzőkönyvét: "A *Jó és Olcsó Könyvkiadó Társulat* 1848-ban, május első napján működését megkezdte."

A szabadságharc első hónapjaiban a társulat *Katholikus Néplap* címmel folyóiratot indít, mely rendszeresen foglalkozik a társadalmi változásokkal, s tanácsokkal látja el a népet a közteherviselés, a robot vagy a nemzeti őrsereg felállítása ügyében. A tagok kívánságára tízezer példányban kinyomtatják Tárkányi Béla könnyen énekelhető *Nemzetőrdalát*, s kiadnak egy tájékoztató könyvecskét, amelyik összefoglalja az új polgári jogok és kötelezettségek lényegét.

A szabadságharc leverése után nehéz idők köszöntenek a társulatra. Ismét életbe lép a cenzúra, a rendőrség szigorúan ellenőrzi a taggyűléseket, s az sem vet jó fényt a fiatal egyesületre, hogy világi elnöke, gróf Károlyi István 1 800 lovas katona kiállításának költségeit vállalta magára a harcok során. A tagok ennek ellenére elkötelezett

magyarságtudatukat juttatják kifejezésre, amikor 1854-ben első királyunk tiszteletére felveszik a *Szent István Társulat* nevet.

Az immár új néven működő szervezet széleskörű kiadói tevékenységbe kezd. Hazánkban 1850-től lép életbe a nyolcosztályos gimnáziumi rendszer, s a bécsi minisztérium a felsőbb osztályok magyar irodalom könyveinek elkészítésével a Szent István Társulatot bízta meg. Emellett számos közismereti tankönyv is napvilágot lát, s a társulat vezetői - fontosnak tartván, hogy a magyar helyesírás szabályai maradéktalanul érvényesüljenek kiadványaikban - elkészítették hazánk első nyomdai-kiadói helyesírási szabályzatát.

Ekkoriban kezdődik az a máig tartó könyvadományozási tevékenység is, melynek nyomán számos kórház, börtön, iskola jut jól felszerelt könyvtárhoz, s az idők során sok százezer szegény sorsú diák ingyen tankönyvekhez.

Ezekben az években jelenik meg a kor két legnagyobb szabású könyvsorozata. Az egyik egy fordítás: *Cesare Cantu* 22 kötetes *világtörténete*. A másik a 13 kötetes *Egyetemes Magyar Encyclopaedia*. Ez először gyűjti össze a hazai olvasóknak a nemzeti művelődés közhasznú ismereteit. Ebben az időben jelenik meg *Szent Erzsébet díszalbum* címmel egy reprezentatív mű, melynek érdekessége, hogy Liszt Ferenc - aki szintén a társulat alapító tagja - e könyv alapján írta meg híres oratóriumának, a *Szent Erzsébet legendájának* szövegkönyvét.

A történelmi Magyarország nemzetiségei a XX. században komoly küzdelmet folytatnak nyelvi identitásuk megőrzéséért. A Szent István Társulat 1871. évi közgyűlése ezért határozatba veszi, hogy a közismereti tankönyveket a magyaron kívül lehetőleg német, szláv, kassai szláv, szerb, dalmát, rutén, román, horvát, győr-soproni hienc horvát, vend és szlovén nyelven is megjelenteti. Ez a nemzetiségi tolerancia ma, a harmadik évezred kezdetén is példaértékű lehet az egyesült Európába tartó államok számára.

Az egyre szerteágazóbb kiadási tevékenység koordinálására 1887-ben megalakul a *Szent István Társulat Tudományos és Irodalmi Osztálya*. A szervezetnek tagja lehet az irodalom és a tudomány bármely ágával foglalkozó, az alábbi szakosztályokba sorolva: hittudomány, bölcsélet, természettudományok, történelem és segédtudományai, jog-és államtudományok, szociológia, neveléstudomány és iskolaügy. Az eredményesebb munka érdekében 1916-ban a Tudományos és Irodalmi Osztályból megalakul a *Szent István Akadémia*, ez a korszak legnevesebb konzervatív gondolkodású tudósait és irodalmárait fogja össze.

1898-ban a vezetőség egy székházul szolgáló neogótikus palotát építtet Budapesten, a Szentkirályi utcában. Egy évvel később ugyanitt kezdi meg működését a *Stephaneum Nyomda*, melynek termékei nagy sikert aratnak az 1900-ban megrendezett párizsi világkiállításon. A társulat ebben az esztendőben az ország legnagyobb könyvkiadói között a második helyen áll, maga mögé utasítva a nagyhírű Singer és Wolfnert, a Révai Testvéreket, az Atheneumot, és csak a liberális irányultságú Franklin Társulat előzi meg.

Az I. világháború évei fájdalmas feladatokat rónak a társulat vezetőire: közel kétmillió könyvet osztanak szét ingyen a kaszárnnyakban, kórházakban és a harctereken. A háborút követő proletárdiktatúra közoktatásügyi népbiztossága *A Szocialista-Kommunista Párt Könyvkiadó Hivatala* néven államosítja a nyomdát és a kiadóvállalatot, s bezúgatja a korábban megjelent, raktárakban tárolt hatalmas könyvmennyiséget.

Az újrakezdés nehéz hónapjai után a társulat ismét virágzásnak indul. 1922-ben az addig önálló szervezetként működő nyomda és a kiadó *Szent István Társulat Egyesített Üzemei Részvénytársaság* néven átalakul.

1923-ban, a fennállásának 75. évét ünneplő intézményt XI. Pius pápa az *Apostoli Szentszék Könyvkiadója* címmel tünteti ki. A pápa ezzel a kor legtekintélyesebb keresztény-konzervatív kiadói - a svájci Herder, a német Pustet vagy a francia Desclée - közé emeli a Szent István Társulatot. Még ebben az évben útjára indul a tán máig legismertebb társulati sorozat, a *Szent István Könyvek*. Az 1937-ig megjelent 100 kötet - a történelemtől a mezőgazdaságon át a fizikáig - a legszerteágazóbb témakörökben adja az olvasó kezébe a szakterületek kimagasló alkotásait. Erre az időszakra esik a Szent István Akadémia virágkora; tagjai közt olyan személyek tevékenykednek, mint gróf Apponyi Albert, Heim Pál vagy Eötvös Loránd. 1935-ben a társulat átveszi az akkor már 25 éve megjelenő képes szépirodalmi hetilap, az *Élet* szerkesztését. A lap szerzői között ott találjuk a pályakezdő *Mándy Ivánt*, *Rába Györgyöt*, *Sőtér Istvánt*, s az akkor a kiadó szellemiségével azonos hullámhosszon lévő *Keresztury Dezsőt* és *Tersánszky Józsi Jenőt*.

A II. világháború alatt a visszacsatolt területek tankönyvellátása óriási lendületet ad a társulatnak, ám 1944 ősztől a magyar területeken folyó harcok miatt megtorpan a fejlődés. Bár a székház Budapest ostroma idején sértetlen marad, a háborút követő papírhány miatt nehezen indul újra a munka.

A társulat fennállásának centenáriuma, 1848 fekete év az intézmény életében. Március 25-én, nagypénteken államosítják a nyomdát, az új hatalmi ideológiának nem megfelelő könyveket megsemmisítik, rövid idővel később a kiadót kiutasítják a székházból - az épületet a rivális Franklin Társulat kapja meg -, betiltják a társulat folyóiratait, s működésképtelenné teszi a Szent István Akadémiát.

1951-től kezdve közel három évtizeden át minden könyv csak az Állami Egyházügyi Hivatal jóváhagyásával jelenhet meg. Az első két évtized kiadványai csupán hitbuzgalmi és hittankönyvekre korlátozódnak, minimális példányszámra szorítva. Ám ebben az időszakban is jelennek meg fajsúlyos kiadványok: *Kodály Zoltán Magyar Mise* című kompozíciójának kiadására a Szent István Társulatot kéri fel.

A hetvenes években enyhül a pártállami szigor, s a kiadható példányszám lassú emelkedése folytán olyan könyvek is megjelennek, amelyek nem tartoznak a szoros értelemben vett hitbuzgalmi kategóriába. Így juthatnak el az olvasókhoz *Franz Werfel*, *G.K. Chesterton*, *Graham Green* és *Saint-Exupéry* művei. A történelem fintora, hogy az utolsó könyv, amelyet az Állami Egyházügyi Hivatal megszűnése előtt még kénytelen jóváhagyni: *Mindszenty József: Emlékirataim* című műve.

A rendszerváltozás utáni években a társulat tevékenysége kiszélesedik, a kiadott könyvek száma ugrásszerűen megnő. 1992-ben a keresztény-és az egyetemes kultúra értékeit hordozó könyvek terjesztésére megalakul a *Szent István Könyvklub*, s ekkor rendezik meg először a *Szent István Könyvhetet*, ugyanezen értékek szélesebb körű bemutatására. A társulat vezetői szintén ebben az évben adják át először a *Stephanus-díjat* a teológia és a szépirodalom egy-egy kimagasló művelőjének. Az elmúlt időszak díjazottjai között van *Nemeskürty István* író, *Erdélyi Zsuzsanna* néprajztudós és *Joseph Ratzinger* bíboros, a Hittani Kongregáció prefektusa.

1990 óta sorra jelennek meg a magyar- és a világirodalom klasszikusai, *József Attilától Jacques Maritainig*. A kiadó ismét szerepet vállal a tankönyvkiadásban, különös tekintettel a felsőoktatási tankönyvekre. Újraindul a *Szent István Könyvek* sorozat, s újjáéled a Szent István Akadémia. A magyar kultúra hírnevét öregbíti az a két - a Szent István Társulat történetét bemutató - kiállítás, melynek 1993-ban a párizsi Magyar Intézet, 1998-ban a Római Magyar Akadémia ad otthont. Néhány különleges kiadvány is kikerül ezekben az években a társulat könyvműhelyéből. Igen nagy tudománytörténeti értéket képvisel például *Rónai András Közép-Európa Atlasza*, amely a Kárpát-medence népeinek, nemzetiségeinek teljes körű adatolt bemutatására vállalkozik, s amely eredetileg Teleki Pál miniszterelnök irányítása mellett készült 1945-ben, a háború utáni béketárgyalásokra.

Összefoglalásul elmondható, hogy a Szent István Társulat - reformkori indulásától kezdve - a magyar társadalom szinte minden rétegét igyekezett ellátni neki való, értékes olvasmánnyal. Tevékenysége során mindig arra törekedett, hogy felkeltse az olvasási igényt a nemzetben, s az alapítók szándéka szerint mindez a szellemi táplálék lehetőleg olcsón jusson el az olvasóhoz.

A Szent István Társulat történetében a fények és az árnyékok, a csúcsok és a mélypontok, a nagy sikerek és a nagy zuhanások épp úgy követték egymást, mint e viharos időszakban működő bármely más intézménynél. Egy dolog azonban bizonyos: a Szent István Társulat másfél százados története elválaszthatatlan a magyar könyv és a magyar könyvkiadás történetétől.

Dávid Katalin
művészettörténész